

Michałowicz Jan z Urzędowa (ok. 1530 — przed 1583), rzeźbiarz i architekt. Ur. najprawdopodobniej w Urzędowie (woj. lubelskie), zapewne ok. r. 1530. Po raz pierwszy M. był wymieniony w zaginionej tzw. «dutce» krakowskiego cechu murarskiego przy sposobności przyjęcia go w r. 1570 do grona mistrzów. Dn. 16 III 1571 przyjął M. w Krakowie prawo miejskie i w t. r. kupił dom zwany Żurowski, położony na tyłach dzisiejszego gmachu Oddziału PAN między ul. Św. Jana i Sławkowską, a ostatecznie w r. 1574 wszedł w jego posiadanie. Z l. 1572—80 pochodzą zapiski o przyjmowaniu przezeń uczniów na naukę i o wyzwalaniu ich na czeladników. Nie będąc serwitorem królewskim, musiał M. mieć innego możnego opiekuna, który go zatrudniał. Przepuszczalnie był nim archidiakon poznański i kanonik krakowski Marcin Izdbieński. Pod datą 28 V 1574 M. wspomniany jest w aktach Kapituły Katedralnej Krakowskiej w związku z budową kaplicy grobowej biskupa Filipa Padniewskiego, lecz tylko jako «Joannes murator», bez wymienienia nazwiska, a także w l. 1577 i 1578 w aktach miejskich w sprawie kramu jego żony Doroty.

Dzieła M-a znamy dzięki temu, że je sygnował napisem zawierającym imię, nazwisko, miejsce pochodzenia, w jednym wypadku datę, czasem też gmerk. Do tych w pełni uwierzytelnionych jego dzieł można dołączyć bardzo nieliczne na podstawie analizy porównawczej. Archiwalia nie zawierają żadnych danych dotyczących autorstwa M-a. Najstarsza wiadomość o pewnym, bo sygnaturą opatrzonym, dziele M-a pochodzi z 1 VII 1557, kiedy to kapituła poznańska zwróciła się do bpa A. Czarnkowskiego o pozwolenie na ustawienie w katedrze w Poznaniu nagrobka jego poprzednika Benedykta Izdbieńskiego, ufundowanego przez «nepotes» zmarłego. Musiał wśród nich być i kanonik Marcin Izdbieński. Ok. r. 1560 M. wrócił już do Krakowa i tam, w katedrze, przebudowywał kaplicę Św. Kosmy i Damiana na kaplicę grobową bpa Andrzeja Zebrzydowskiego. Dziełem M-a był także okazały i ozdobny nagrobek Zebrzydowskiego. Pracę tę, wykonaną niewątpliwie na zlecenie kanonika Izdbieńskiego, jednego z współwykonawców testamentu Zebrzydowskiego, M. ukończył w r. 1563. W tym okresie zapewne M. wykonał nadproże portalu kamienicy kapitulnej (przy ul. Kanoniczej 18), objętej w r. 1560 przez kanonika Izdbieńskiego. Nadproże to do tego stopnia przypomina styl nagrobka

Zebrzydowskiego, że mimo braku sygnatury musi się je uznać za dzieło M-a. Inicjałami i gmerkiem uwierzytelniał artysta nagrobek Urszuli z Maciejowskich Leżeńskich w Brzezinach (woj. łódzkie), powstały — sądząc po stylu — niebawem po nagrobku Zebrzydowskiego. Następną znaną pracą M-a jest przebudowa kaplicy Różyków w katedrze krakowskiej na mauzoleum bpa Filipa Padniewskiego, zmarłego w r. 1572. Prace architektoniczne oraz wykonanie z piaskowca, marmuru czerwonego i alabastru nagrobka zmarłego biskupa ukończył M. w r. 1575, ta bowiem data obok nazwiska i gmerku artysty widnieje na zworniku kopuły (wmurowanym przy przebudowie w południową fasadę tej kaplicy). Z tego okresu pochodzi portal kamienicy przy ul. Floriańskiej 3 w Krakowie, który (mimo braku sygnatury) ze względów stylistycznych można przypisać M-owi. W r. 1580 wyjechał M. do Łowicza, aby w tamtejszej kolegiacie wznieść na zlecenie prymasa Jakuba Uchańskiego jego kaplicę grobową. W kaplicy tej wyrzeźbił alabastrawy nagrobek prymasa (zm. w r. 1581). Wnioskując z rozmiarów robót w Łowiczu, należy przyjąć, że trwały one tak samo długo, jak roboty w kaplicy Padniewskiego na Wawelu, tj. ok. 3 lat, do r. 1583.

Do sygnowanych dzieł M-a dorzucili historycy sztuki (W. Kieszkowski, J. Pagaczewski) kilka dzieł nie sygnowanych, wysuwając w odniesieniu do nich prawdopodobieństwo autorstwa tego artysty lub jego warsztatu. Atrybucje te nie są jednak dokładnie przebadane i należy wobec nich zachować ostrożność. M. nie podejmował większych prac architektonicznych, «architektura była dla niego niejako akompaniamentem, tłem dla utworu rzeźbiarskiego — dla nagrobka» (Pagaczewski). Wspólną cechą wszystkich nagrobnych figur M-a jest ich przynależność do typu wprowadzonego przez Andrzeja Sansovina w nagrobku Piero da Vicenza z r. 1504 w kościele S. Maria Aracoeli oraz w nagrobkach kardynałów Askaniusza Sforzy (1505) i Hieronima Basso Rovere (1507—9) w kościele S. Maria del Popolo w Rzymie. Obramienia architektoniczne nagrobków M-a do tego stopnia różnią się między sobą, że gdyby nie były one sygnowane, można by mieć wątpliwości, czy są to dzieła jednego i tego samego artysty. Charakterystyczną cechą starszej grupy dzieł M-a jest wielka ozdobność, przewaga rzeźby dekoracyjnej nad architekturą, w późnych latach jego twórczości górę wzięła architektura.

W przeciwieństwie do pomnika Zebrzydowskiego, w którym mamy mieszaninę motywów włoskich, przejętych od czynnych w Krakowie Włochów, niderlandzkich, zaczerpniętych z wydawanych podówczas wzorników Cornelisa Florisa, oraz tradycyjnych gotyckich, zastosowanych także w oknie kaplicy Zebrzydowskiego, najbardziej włoskim pod względem doboru ornamentów dzie-

łem M-a jest nagrobek Leżeńskiej. W pomniku Padniewskiego przeważają elementy niderlandzkie, których nie brak również w przeniesionych (w końcu XVIII w. przez Helenę Radziwiłłową) do Arkadii fragmentach łowickiego mauzoleum Uchańskiego. W pomniku i kaplicy Padniewskiego zastosował M. na wielką skalę alabaster, a również figurę Uchańskiego wyrzeźbił z dwóch bloków tego podatnego materiału. Dzieła M-a w większości nie zachowały się do naszych czasów w ich pierwotnej formie, ulegały one różnym przebudowom i zmianom.

Wobec braku wiadomości źródłowych o tym, gdzie się M. kształcił, wskazówki szukać należy w jego dziełach. Każą one myśleć o wybitnym, czynnym w Krakowie, warsztacie włoskim. W rachubę mogliby wchodzić Jan Maria Padovano, ze względu na figury nagrobne, oraz Jan Cini, z uwagi na motywy dekoracyjne we wcześniejszej grupie dzieł. Nic nie wskazuje na to, by M. znał poza Krakowem jakiś duży ośrodek twórczy. Czerpiąc z renesansowej sztuki krakowsko-włoskiej, za pośrednictwem wzorników Cornelisa Florisa z niderlandzkiej oraz ze znajdujących się w Krakowie dzieł późnego gotyku, nie zszedł do roli kompilatora czy eklektyka, przejmowane bowiem elementy stosował w sposób indywidualny, twórczy. Wykształcił sporo uczniów, których nazwiska są znane, m. in. jego uczniami byli: Maciej Świątek i Paweł Zapisz (wyzwoleni w styczniu 1572), Andrzej Łyczko z Urzędowa i Adam Naporek z Gołaczewa (wstąpili na naukę do warsztatu M-a 25 X 1573, Naporek został wyzwolony 7 IX 1578), Marek Michałowicz, młodszy brat M-a (wyzwolony na czeladnika 28 X 1573), Mikołaj Goczal z Pińczowa i Jan Biały (Byały), poprzednio uczeń J. M. Padovana (wyzwoleni 8 IV 1576), Mikołaj Burdek z Chelma (zapisany na czteroletnią naukę 17 VI 1576). Z dwoma tylko uczniami M-a: Maciejem Świątkiem i Janem Białym, da się — jak dotychczas — związać pewne dzieła, co do innych brak do tego danych archiwalnych czy epigraficznych.

M. zmarł zapewne ok. r. 1583. Nie żył już w r. 1585, w tym bowiem roku, «feria quarta post dominicam Iudica», syn jego Aleksander zabezpieczył kwotę 1 000 florenów na rzecz swej żony, na wspomnianym domu przy ul. Św. Marka, widocznie odziedziczonym po ojcu. Najprawdopodobniej M. zmarł w Łowiczu, gdzie pracował od r. 1580 i gdzie w jednej z kaplic istniała jego tablica nagrobna. Epitafium to, wykute w marmurze i sławiące M-a jako «polskiego Praksytelesa», zaginęło, tekst napisu znany jest z XVII-wiecznego odpisu Starowolskiego.

M. był ożeniony z Dorotą (nazwisko panięskie ani daty jej życia nie są znane). Wiadomo, że miała ona kram «sub croce» Sukiennic. Miał z nią syna Aleksandra, również rzeźbiarza (występuje w aktach jako «lapicida»), który kształcił

się prywatnie w ojcowskim warsztacie, a 17 I 1580 został przyjęty formalnie na naukę u M-a. Aleksander był żonaty z Agnieszką, córką Andrzeja i Anny Miączyńskich, i miał z nią dwoje dzieci: Jana i Elżbietę. Zmarł nie później niż w r. 1597.

Katalog Zabytków Sztuki w Pol., I 542—3, IV 36, 84, 100, 129; Szablowski J., Powiat żywiecki, w: Zabytki sztuki w Polsce. Inwentarz topograficzny, W. 1948 III 23, 27, 228, 242, 248; — Bochnak A., Kraków renesansowy, w: Kraków, jego dzieje i sztuka, W. 1965 s. 259; Bochnak A., Pańków S., Maciej Kusietek, Kmiotek czy Świętek uczniem J. M-a z Urzędowa, „Folia Historiae Artium” T. 10: 1974 s. 137—44; Cercha S., Komunikat, Spraw. Kom. Hist. Sztuki, Kr. 1912 VIII s. CCCCXVII—CCCCXXI; tenże, Pomnik nieznannej matrony w kościele w Brzezinach, „Spraw. i Wyd. Tow. Opieki nad Pol. Zabytkami Sztuki i Kultury za r. 1911”, Kr. 1912 s. 3—13; Kieszkowski W., Lapidarium renesansowe w Arkadii, Ze studiów nad sztuką J. M-a z Urzędowa, „Biul. Hist. Sztuki” T. 12: 1950 s. 31—104; tenże, Nagrobki w Chrobrzu i ich przypuszczalny autor Jan Michałowicz z Urzędowa, tamże T. 2: 1933/4 s. 120—33; Kohte J., Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Posen, Berlin 1896 II 26; Kozakiewiczowa H., Kim jest nieznaną damą herbu Ciołek?, „Biul. Hist. Sztuki” T. 25: 1963 s. 141—3; Kozłowska-Tomczyk A., Jan Michałowicz z Urzędowa, W. 1967; Łoziński J. Z., Grobowe kaplice kopułowe w Polsce 1520—1620, W. 1973; Mańkowski T., Jan Biały, lwowski uczeń J. M-a z Urzędowa, „Roczn. Krak.” T. 28: 1937 s. 169—81; Pagaczewski J., Jan Michałowicz z Urzędowa, „Roczn. Krak.” T. 28: 1937 s. 1—84; tenże, Komunikat, Spraw. Kom. Hist. Sztuki, Kr. 1906 VII s. CLXI — CLXVII; Rottermund A., Nowe przekazy ikonograficzne do kaplicy Potockich (dawniej Padniewskich) w katedrze na Wawelu, „Biul. Hist. Sztuki” T. 32: 1970 s. 199—201; Sokołowski M., Komunikat, Spraw. Kom. Hist. Sztuki, Kr. 1906 VII s. CXLII—CXLIII; Szablowski J., Jeszcze kilka słów o Michałowiczowskim mauzoleum Filipa Padniewskiego na Wawelu, „Spraw. z Posiedzeń Komisji Nauk. Oddz. PAN w Kr.” T. 15: 1971 z. 1 s. 139—41; tenże, O pierwotnym wyglądzie kaplicy grobowej Filipa Padniewskiego w katedrze wawelskiej. Ze studiów nad twórczością J. M-a z Urzędowa, tamże 1966 styczeń — czerwiec s. 173—4; tenże, Ze studiów nad związkami artystycznymi polsko-czeskimi w epoce renesansu i renesansem zachodniosłowiańskim, Prace Kom. Hist. Sztuki, Kr. 1948 IX 42, 61; Żygulski Z. (jun.), Pamiątki wawelskie w zbiorach puławskich, w: Studia do Dziejów Wawelu, 1960 II 393—8, fig. 15—18; — Starowolski, Monumenta Sarmatarum, s. 690; Wawel. T. II: Materiały archiwalne do budowy zamku, Teka Grona Konserwatorów Galicji Zach., 1913 V 473; — Źródła archiwalne i ikonograficzne wymieniane cytowane wyżej prace Kieszkowskiego z r. 1950, Pagaczewskiego z r. 1937, Rottermunda z r. 1970 i Szablowskiego z r. 1966 i 1971.

Adam Bochnak